

Havandeskapet som väntan och förväntan

Semantik och syntax hos verbet vänta i graviditetsuttryck

Bo-A. Wendt

Hur väntar man barn?

I nutida svenska tillhör uttryck med verbet *vänta* de vanligaste för att ange att havandeskap föreligger, åtminstone om vi håller oss till de mer stilneutrala. Gunilla Byrmans avhandling (1989), som utgör en – både på bredden och djupet – synnerligen grundlig undersökning av graviditetsuttryck i svenskan överhuvudtaget, inte bara de nutida och stilneutrala utan också äldre, dialektala, högtidliga, vardagliga och vulgära, förtecknar ett flertal olika uttryck med *vänta* (a. a., särskilt s. 250 med hänvisningar). Dessa omfattar dels ett antal transitiva användningar med objekt betecknande barn (vid sidan av just *barn* och *unge* ett flertal mer eller mindre diskreta omskrivningar som *främmande*, *smått* och *tillökning*), dels de absolut använda *vänta* och reflexivt *vänta sig* (det senare också med det expliciterande tillägget *i barnsäng*), dels en participiell användning (*i väntande dagar*), dels uttryck med de substantiviska avledningarna *väntan* (som *i väntans tider*) och (dialektalt skånskt) *vänte*.

Att verbet *vänta* så naturligt lånar sig till graviditetsuttryck är knappast överraskande. Ett havandeskap innebär förstas bland annat en väntan – under ett antal månader. Och för många ligger det nog nära till hands att se betydelsen hos uttryckens *vänta* som just 'under (påtaglig l. mer l. mindre tålamsprövande) tidsutdräkt stanna (kvar) (ngnstans) l. (mer l. mindre överksam) hålla sig beredd o. d. (tills ngt föreställbart l. mer l. mindre förväntat l. förutskickat l. ngt man är inställd på (möjligtvis) händer l. ngn kommer l. gör ngt' (= SAOB:s betydelse 4 hos *vänta*, sp. V 2188). Så uppfattar Byrman (a. a., s. 62) också saken, att tillståndet "framställs [...] som en väntan på någon eller något okänt". En äldre synonym i denna betydelse är *bida*, och jag kommer därför i det följande för enkelhets skull att omtala den som 'bida'-betydelsen. Denna användning av *vänta* är ju i grunden intransitiv; om man skall ange föremålet för väntan görs det numera normalt med en *på*-inledd bestämning. Likväl har de uttryck som anger föremålet objekt: det heter *vänta barn*, inte *vänta på barn*. Syntaxen antyder därmed att vi istället skulle ha att göra med en annan, etymologiskt äldre betydelse hos verbet, nämligen 'med större l. mindre grad av rimlighet l. sannolikhet l. tagande för givet (o. i enlighet med ens förhoppning l. önskan) föreställa sig (ngt) komma att hända l. inträda l. bli verklighet (för egen del)' (= SAOB betydelse 1, sp. V 2186). Som synonymer kan här anföras dels med en prefigerad form av samma verb *förvänta*, dels *räkna med*. Betydelsen kommer därför att framgent omtalas som 'räkna med'-

betydelsen. Samma betydelse föreligger också i reflexiv användning: *vänta sig något*. I denna betydelse är objektet så gott som obligatoriskt. Absolut användning är sällsynt. (Däremot låter det inte helt naturligt med objektet *barn* vid synonymerna *räkna med* eller *förvänta*. Det gör det inte heller med synonymen till *vänta* i den förstnämnda betydelsen: *bida barn*.)

Hur passar då dessa båda betydelser hos *vänta*, 'bida'-betydelsen respektive 'räkna med'-betydelsen, ihop med semantiken i uttryck för havandeskap? Att ett sådant innebär en längre väntan¹ har redan sagts, men det innebär ju (vanligtvis) också en uppenbar förväntan. Ett av Byrmans analytiska grepp är att sortera de många undersökta uttrycken efter innehållslig hemmahörighet i endera av tre faser: "det som har hänt – samlag och konception (fas 1), det som händer – fostrets tillväxt och kvinnans egenskaper och förändringar (fas 2) eller det som kommer att hända – förlossning, barn och föräldraskap (fas 3)" (a. a., s. 23). Hon hänför sedermera *vänta*-uttrycken – bland många andra – till fas 2 (s. 26 f., 147), med undantag av ett *hon väntar barnsöl* som förs till fas 3 (s. 149, ett uttryck belagt i Ångermanland (s. 177)). Också en sådan faskategorisering är rimligtvis förenlig med båda betydelserna, men passar väl ändå allra bäst med 'bida'-betydelsen – som ju också som sagt är den Byrman tillskriver verbet i flertalet av dess graviditetsanvändning.

Det som utgör den samfällda nämnaren för de båda betydelserna – det som möjliggör länken mellan dem men därmed också bidrar till svårigheten att avgöra vilken som egentligen är förhanden – är det förhållandet att båda kan handla om någons ankomst, i detta fallet barnets till världen. Det är förstås mycket naturligt att tala om att man väntar på – bidar efter – den som skall komma: *jag väntade på mina gäster hela eftermiddagen*. Det är emellertid lika naturligt att, liksom man säger sig vänta brev eller besök, tala om att man väntar – förväntar eller räknar med – den kommande: *jag väntade mina gäster på eftermiddagen*. Lägg därvid märke till att tidsadverbialen inte har samma semantik: i det förra fallet anger det själva väntans tidsutdräkt, i det senare ankomstens tidpunkt. På så vis kan man mejsla fram ett slags minimalt par i en utsaga där de två betydelserna ställs mot varandra: *jag väntar dig prick klockan tre men har inte tid att vänta så länge efter det*. Den här skillnaden är i och för sig till föga hjälp i fallet *vänta barn*, eftersom det går an att säga både *de väntar barn sedan flera månader tillbaka* och *de väntar barn i september*.

Det tillämnade målet med denna artikel är kort och gott att problematisera den semantiska analysen av *vänta* i graviditetsuttryck och att med tillhjälp av historisk empiri försöka urskilja vilken betydelse *vänta* ursprungligen har haft när det använts i graviditetsuttryck och tillika kartlägga hur den fortsatta utvecklingen kan ha sett ut. Denna empiri grundar sig inte på egna excerpieringar, vare sig av skriftliga källor eller av

1 Det till *vänta* bildade verbalsubstantivet *väntan* hänför sig i nusvenska nästan enbart till 'bida'-betydelsen – och sätts här i motsats till *förväntan* i 'räkna med'-betydelsen.

dialektmaterial; i det förra hänseendet bygger den enkom på det breda och rikhaltiga men givetvis ändå högst selektiva SAOBArkiv, i det senare på Byrmans specialinriktade excerpering av dialektarkiven (redovisad i Byrman 1989).² Detta innebär givetvis att någon heltäckande bild av det historiska förloppet – som vanligt i språkhistorisk forskning, får man likväl säga – ingalunda kommer att kunna ges, men det finns ändå starka skäl att tro att denna empiri ger ett hyfsat representativt urval av äldre språkbruk och åtminstone låter oss urskilja huvuddragen av den eftersökta utvecklingen.

Innan vi börjar gräva bakåt i äldre användningar (i avsnitt 3), skall vi emellertid först (i avsnitt 2) stanna upp helt kort inför ordboksanalyser av nusvenskans *vänta* i graviditetsuttryck och av paralleller i de nordiska grannspråken.

Ordboksanalyser

Nusvenska definitionsordböcker är inte överens med avseende på *vänta* i graviditetsuttryck. *Illustrerad svensk ordbok* (s. 1859) gör det enkelt för sig genom att föra upp det som en egen huvudbetydelse (dess moment 4). *Svensk handordbok* (s. 861) hänför det däremot till 'räkna med'-betydelsen (= dess moment 3: "anse ankomsten av ngn el. ngt sannolik; förmoda"). Detsamma gör också *Svensk ordbok* i sin första utgåva (1986: 1450), låt vara (och rimligt nog) som ett idiom (nämligen *vänta barn*) därinom (nämligen inom dess moment 2: "vara (tämligen) säker på att komma att uppleva viss framtida händelse"). Däremot har denna ordbok i sin senaste utgåva (2009: 3602) istället hänfört uttryckstypen till 'bida'-betydelsen (= dess moment 1: "hålla sig mer eller mindre överksam och avvakta (händelse)utvecklingen"), nu företrätt av uttrycket *vänta smått*, alltså alltjämt ett med objekt. Också Östergren (1915–72, bd 10, sp. 106) har placerat användning om nedkomst under huvudkategorin 'avvakta, bida' (moment II och därunder som ett eget moment 6); han nämner både *vänta barn* och *i väntande dagar* här.

Inte oväntat hänför sig denna svenska användning av *vänta* till ett allmännare nordiskt sammanhang: både danskan och norskan har *vente barn* och *vente sig/seg* som graviditetsuttryck (DDO, bd 6, s. 454 f., NAOB (om bokmål): *vente*, verb 2.3, 2.4, NO (om nynorska), bd 12, sp. 879). De förs av alla de nämnda ordböckerna till varianter av 'räkna med'-betydelsen, men NO (bd 12, sp. 880) anför också ett nynorskt *gå ventande*, som de istället för till en 'bida'-betydelse. Man skulle givetvis kunna tänka sig att de olika uttrycken – med respektive utan objekt – uppkommit i var sina olika betydelser och först i efterhand kommit att flätas in i varandra. Jag finner det emellertid sannolikare att användningen om havandeskap börjat i en av verbets betydelser och först sedermera anslutits till den andra. Ingen annan av de nämnda ordböckerna har heller föreslagit någon sådan uppdelning.

² Undersökningen hänför sig helt enkelt – i stort sett – till mitt arbete med artikeln *vänta* i SAOB.

Historisk användning

För det nutida bruket av *vänta barn* med flera får man nog – om inte annat så med stöd i nutidsordböckernas vacklan – säga att dess verb semantiskt har drag av både ’räkna med’ och ’bida’. Det främsta argumentet till förmån för den förra betydelsen är förstås det syntaktiska: att användningen har direkt objekt. Starkast drag av ’bida’ har därför *vänta* i de graviditetsuttryck där den syntaktiska valensen är oavgjord: som *väntande mammor* och *gå i väntans tider*. När vi istället söker oss bakåt i uttryckstypens historia, klarnar bilden emellertid avsevärt. Vi hittar då, liksom alltså fullt levande i danska och norska, det enligt Byrman (1989, s. 250) nu endast (småländskt-öländskt) dialektala *vänta sig* – som ger ännu ett syntaktiskt argument för ’räkna med’-betydelsen, eftersom reflexiv användning är helt okänd i ’bida’-betydelsen. Enligt SAOB (sp. V 2188) återfinns *vänta sig* = ’vänta barn’ redan 1599, som det äldsta graviditetsuttrycket med *vänta* överhuvudtaget i SAOBArkiv. Det är sedan belagt i skrift in på 1800-talet:

Till Kyndermesso tijdh (tå hon sig och wenter) är púnitentz tijdh förestaldt.
(*VästeråsDP*³ 14/11 1599)

Intet kan hon vänta sig snart, just. (Knorring *Torp*. 1: 42 (1843))

Det här är i själva verket ett mycket starkare formellt argument, ty medan reflexiven som sagt av allt att döma aldrig förekommit i ’bida’-betydelsen, har däremot denna betydelse i äldre tid i någon mån faktiskt använts transitivt. Vi finner i SAOB (a. st.) och SAOBArkiv belägg som dessa (1924 väl mer eller mindre arkaiserande):

Länge har iagh wäntat swar. (Skogekär Bärgebo *Wijs*. 29: 2 (1652, 1682))
Müller hade ej kunnat vänta oss, utan var några dagar förut afrest. (Atterbom *Minn*. 579 (1819))

Vi stannade [...] och beskådade kyrkogården [...] där J. J. Hedrén väntar den yttersta domen. (Böök *Res.Sv*. 111 (1924))

Med förekomsten av *vänta sig* som graviditetsuttryck synes saken i gengäld vara skäligen klar, särskilt som denna användning till yttermera visso tycks tillhöra de allra äldsta bland havandeskaps-*vänta*. I fornsvenska är en sådan användning av verbet *vänta* överhuvudtaget inte alls belagd (Söderwall 1884–1918, bd 2: 1041f., 1925–1973: 1092), och det beror förvisso inte på att företeelsen i sig inte skulle ha omtalats i skrift (se Byrman 1989: 87 ff.). Det verkar helt enkelt som att *vänta*, åtminstone i skrift, vunnit insteg på tal om havandeskap först under äldre nysvensk tid. Enligt ODS (bd 26, sp. 1159) föreligger också danskans ännu brukliga *vente sig* i denna användning från just samma tid, alltså i äldre nydanska.

---

3 Källor ur SAOB och SAOBArkiv återges med den i SAOB använda förkortningen utan att det i denna artikel ges ytterligare bibliografiska uppgifter.

Det historiska materialet ger emellertid också mer semantiska argument för 'räkna med'-betydelsen. Det visar sig nämligen att dessa tidiga *vänta*-uttryck inte, som Byrman enligt ovan – och för det nutida bruket helt visst med rätta – hävdar, hänför sig till hennes fas 2, livet under havandeskapet, utan fastmer till fas 3, nedkomsten. Detta gäller inte bara det nyssnämnda *vänta sig* (exemplifierat ovan) utan också uttryck som (*gå* eller *vara*) *i väntande dagar* eller *på väntande fot* eller *stund*, liksom i uttryck med avledningen *väntan* som *i väntans tider* (SAOB, sp. D 40 f., F 1246, S 13284, T 995). Exempel:

[Hon har] aflat mz honom barn, mz hvilket hon nu går hoos sijna föräldrar i väntande dagar. (VDAkt. 1679, nr 356)
 När [... den havande] går på wentande Foot. (Hoom Jordg. 1: 33 (1697))
 [Hon] är på väntande stund. (VDAkt. 1659, nr 1279)

Detta gör att man skulle kunna föreställa sig att det ursprungligaste uttrycket har varit ett *vänta sig i barnsäng* eller än fullständigare *vänta sig falla* (eller liknande) *i barnsäng*. Det förra är visserligen enligt SAOB (sp. V 2188) inte belagt tidigare än 1753 och därutöver endast med få belägg (mest ordböcker). Och en variant med infinitiven *falla* finns det i SAOBarkiv enbart belägg för med icke-reflexivt *vänta* – och till yttermera visso endast i en ordbok från 1867. Exempel:

Hon börjar vänta sig alla dagar i barnsäng. (ÅgerupArk. Brev 27/4 1753)
 Hon väntade följande månaden att falla i barnsäng. (Kindblad (1867))

Just användningen med infinitiv är ju emellertid den som stämmer bäst överens med andra äldre användningar av transitivt *vänta*. Objektet, refererande till det man väntar (eller hoppas på eller föreställer sig, med Söderwalls (1884–1918, bd 2, a. st.) alternativa ekvivalenter), kan i fornsvenska uttryckas med en infinitivfras: *iak vänte vända þina kunu mz minne* (Codex Bureanus 187, efter Söderwall, a. st.) eller med en ackusativ med infinitiv: *þe vänto þät aldre varþa* (Codex Bureanus 19, efter Söderwall, a. st.).

På sistnämnda sätt kan också strukturer med reflexiver analyseras: *värzlrika män vänta sik vinna mz sinom licamlikom styrk* (Birgittas uppenbarelser 3: 408, efter Söderwall, a. st.). Eller så kan reflexiven tolkas som ett indirekt objekt av samma slag (fastän ej formellt dativ och fastän med infinitivfrasformat direkt objekt) som *hanom* i *at enghin hanom lijff vänte* (Codex Bildstenianus 795, efter Söderwall, a. st.) – alltså ägnat att tydliggöra att förväntan gynnar eller drabbar en själv, samma grundpoäng som i många reflexiver. Oavsett ursprunget till detta *sik* vid *vänta* synes hursomhelst en reflexiv variant av verbet i denna betydelse vara fullt lexikaliserad redan i fornsvenska, till exempel *ey thorf thin fädher vänta sik bötir* (Codex Bildstenianus 88, efter Söderwall, a. st.). Och ett *vänta sig falla i barnsäng* – eller en infinitivlös variant påminnande om konstruktion

med objekt och resultativ objektspredikativ – faller helt inom samma semantiska och syntaktiska ram som det ovan exemplifierade fornsvenska reflexiva *vänta*-fallet.

Utgångspunkten vore då att man uttryckligen anger vad förväntan gäller: att subjektsreferenten, en havande kvinna, för egen del räknar med en nära förestående nedkomst. Givetvis kan den underordande (infinitiv)frasen därvid ha varit en helt annan än den sent (och svagt) belagda (*falla*) i *barnsäng*. Nära till hands ligger till exempel – kort och gott – (*att*) *föda*. Ur detta har utvecklats ett mer implicit – eller om man så vill, mer diskret – sätt att uttrycka samma sak, med det från sent 1500-tal belagda absolut använda *vänta sig*. (Att med Birger Stolpe (1982: 57) hänföra de implicita *vänta*-uttrycken till oscariansk tid stämmer alltså inte, på mer än 250 år när.) Ytterligare språkprov ur det härvidlag rätt rikligt försedda SAOBArkiv:

[Min hustru] venter sigh hvar dagh. *OxBr.* 3:4 (1612)

Begiärandes troloffningh, effter hon så snart venter sigh, att man icke kan haffwa tijdh lyssa uth them. (*VDAkt.* 1699, nr 496)

Hon väntar sig i Juli eller Augusti [...] (Tegnér *Brev* 7: 190)

Ur denna användning har så också en participiell motsvarighet uppstått, och den har av naturliga skäl blivit icke reflexiv, {gå/vara} {i väntande dagar/på väntande {fot/stund}}, med ett äldstabelägg i SAOBArkiv redan från 1635 (för ytterligare exempel se ovan):

En aff them sadhe, at hans Hustru gick vthi sine väntande Daghar. (Schroderus *Os.* III. 2: 5 (1635))

Därmed har den syntaktiska öppningen mot 'bida'-betydelsen uppstått. Alltjämt handlar det som sagt, såsom vid *vänta sig*, om mer eller mindre nära förestående nedkomst, men den i sammanhanget nya verbetydelsen är ju tillämplig också den på Byrmans fas 3: den som räknar med att snart föda väntar förstås (allt otåligare?) på detta.

Frågan är sedan vilket som kom först av *vänta barn* (eller med annat liktydigt objekt; *vänta fler* är äldst i Byrmans material (1989: 189)) – som en återigen explicitare variant av det äldre absolut använda *vänta sig* – eller det ensamma *vänta* – som Byrman (1989: 250) ser som en ellips av det förra, men som också skulle kunna vara en avreflexiverad variant av det objektlösa *vänta sig*. Ingetdera av de båda uttryckssätten är belagda före 1900-talet, vare sig i dialekter (att döma av vad Byrman 1989 redovisar) eller i skrift (att döma av SAOBArkiv). Äldst är som sagt *vänta fler* från en dialektuppteckning 1907 i Ångermanland (Byrman, ovan a. st.), i skrift *vänta barn* från 1920 i följande belägg ur SAOB (sp. V 2187):

Det var som han anat, Frida väntade ett barn. (Siwertz *Sel.* 2: 40 (1920))

Det absoluta icke-reflexiva *vänta* saknas i SAOBArkiv, medan Byrman (1989: 250) redovisar ett par dialektuppteckningar från 1982 (Värmland och Ångermanland), det senare anført som äldre uttryck av en kvinna född 1912. Det är alltså kronologiskt sett inte säkert men givetvis inte heller uteslutet att det uppstått som en ellips av den transitiva användningen. Däremot talar det mesta för att de båda är jämförelsevis unga uttryckstyper – och att den nutida standardvarianten *vänta barn* är klart sekundär i förhållande till *vänta sig*. Som framgick ovan har det äldsta belägget i SAOB *vänta ett barn*, med ett tydligare referentiellt objekt. Varianten med naket och därmed svagt referentiellt objekt (jämför med *köra en bil* : *köra bil*) är belagt först 1958 i SAOBArkiv:

Säg att er hustru väntar barn. (Wassing *Dödgr.* 400)

Det nakna *barn* är annars mycket gammalt i det allmänna sammanhanget: uttrycksalternativet *vara med barn* – alljämt högeligen frekvent – är belagt redan i landskapslagarna, där lagt i mun på den havande kvinnan och alltså med *jak* som subjekt (Byrman 1989: 88 f.).

Slutord

Den tanke som hävdats i denna artikel är sålunda att *vänta* i graviditetsuttryck, belagda i skrift först från äldre nysvensk tid, ursprungligen haft 'räkna med'-betydelsen och handlat om en mer eller mindre snart förväntad nedkomst. När det reflexiva *vänta sig* (*i barnsäng*) tappat sin reflexivitet i participiella användningar som *i väntande dagar* eller *på väntande fot*, har en syntaktisk öppning mot 'bida'-betydelsen uppkommit, och sannolikt uppkom samtidigt möjligheten att också tolka uttrycken vidare, inte bara med tanke på den förestående nedkomsten utan på havandeskapet i sin helhet. Eller med Byrmans termer: som ett fas 2-uttryck istället för ett (exklusivt) fas 3-uttryck. Å andra sidan var detta kanhända en tolkningsmöjlighet som uppstod redan när uttrycken blev mindre explicita och bara diskret antydande, när *vänta sig föda*, *vänta sig (falla) i barnsäng* eller liknande blev *vänta sig*. Redan när den uttryckliga referensen till nedkomsten var borta, var vägen rimligtvis öppen att göra *vänta*-uttrycken till ett allännare graviditetsuttryck, till ett fas 2-uttryck. Övergången är inte så lätt att entydigt belägga, eftersom gränsen är minst sagt vag och enskilda belägg ofta är möjliga att tolka på båda sätten. Hursomhelst får de sentida mer explicita uttrycken *vänta (ett) barn* (eller *smått* och så vidare) slutgiltigt sägas bekräfta den uppenbara fas 2-tillhörigheten. En bekräftelse som väl utvecklingen får sägas ha väntat på och som man också kunde vänta sig.

Litteratur

- Byrman, Gunilla (1989), *Graviditetsuttryck i svenskan*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 44. Lund: Lund University Press.
- DDO = *Den Danske Ordbog*, (2003–2005). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal.
- Illustrerad svensk ordbok* (1955), redaktör: Bertil Molde. Stockholm: Natur och Kultur.
- NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur & Kunnskapsforlaget 2017: www.naob.se. (hämtad augusti 2019)
- NO = *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (1966–2016). Oslo: Det Norske Samlaget.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956, supplement 1992–2005.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket*, utgiven av Svenska Akademien. Lund 1893–.
- SAOBArkiv = Excerptsamlingen vid Svenska Akademiens ordboksredaktion. Lund.
- Svensk ordbok* (1986), utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, Uppsala: Esselte studium.
- Svensk ordbok* (2009), utgiven av Svenska Akademien, [fjärde omarbetad uppl. av föregående]. Stockholm.
- Stolpe, Birger (1982), *Anlag till Örsprång. Besvär och anfäktelse i folkmun*, Stockholm: LiberFörlag.
- Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi* (1966), under red. av Ture Johannisson och K. G. Ljunggren, Nämnden för svensk språkvård. Stockholm: Norstedts.
- Söderwall, K. F. (1884–1918): *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*, med Supplement utg. (1925–73) av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren och E. Wessén. Lund: Berlings.
- Östergren, Olof (1915–1972), *Nusvensk ordbok*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.